

Safer Grbić¹

Tešanj

Konstituiranje epistemologije u djelu W. V. O. Quinea

Sažetak

U ovom radu ćemo problematizirati temeljna učenja izložena u djelu W. V. O. Quinea dovodeći ista u vezu s Quineovim razumijevanjem epistemologije i to na način da Quineovo obaranje dogmi empirizma, kritika redukcionizma, logika pozitivizma i atomizma, izlaganje holizma konstitutivno utječu na okret ka naturaliziranoj epistemologiji. Na tom tragu, hipoteza ovoga rada se ogleda u dokazivanju da Quineovo učenje o epistemologiji jeste rezultanta drugih Quineovih učenja pri čemu se druga Quineova učenja daju kao konstitutivna za učenje o epistemologiji sâmoj. Konačno, krajnji cilj ovoga rada jeste izložiti osnovne značajke temeljnih Quineovih učenja i dovesti ih u vezu s Quineovim učenjem o epistemologiji nastojeći takvu vezu u konačnici i eksplicirati.

Ključne riječi: Quine, dogme, empirizam, redukcionizam, pozitivizam, atomizam, epistemologija.

¹ Kontakt autora: safegrbic@hotmail.com

1. UVOD

U ovom radu imamo namjeru izložiti shvatanje epistemologije u djelu W. V. O. Quinea stoga što prema stavovima značajnih interpreta, povjesničara filozofija i mislilaca riječ je o djelu koje u potpunosti mijenja pređašnje razumijevanje epistemologije stoga što su Quine-ova istraživanja epistemologiju usmjerila ka nekim potpuno novim istraživanjima koja imaju za cilj pokazati na kojim bi se osnovama epistemologija imala za temeljiti: dakle, riječ je o novim istraživanjima o potpuno novim osnovama koje imamo pribaviti za epistemologiju što Quine postiže kritiziranjem teorije istine i značenja jednako kao i kritiziranje odnosa prema jeziku izloženoga u filozofiji Bečkoga kruga; također, Quine kritizira i tradicionalnu epistemologiju pokazujući kako empirizam zapravo počiva na dogmama i vjerovanju; također, Quine pokazuje kako pozitivističko shvatanje znanja kao iskaza o činjenicama se daje neodrživim stoga što su činjenice samo naše hipoteze o svijetu; također, Quine pokazuje kako ne možemo iskaze o svijetu u potpunosti držati odvojenim od svijeta niti ih u konačnici možemo dijeliti na dijelove želeći ih kao takve analizirati izvan konteksta jezika [...]

Slijedom toga što Quine insistira na tome da se empirizam zasniva na znanosti on u svojem djelu zapravo želi pokazati kako ono što je uzeto kao predmetnost epistemologijskih istraživanja potpada u područje prirodoslovlja: jer, Quine se – pozabavivši analizom problema tradicionalne epistemologije koji se ogleda u opravdavanju znanja u cilju dihotomije spram krajnjega skepticizma u pogledu pitanja saznanja – u konačnici pita o samoj mogućnosti saznanja i epistemologiji kao disciplini koja se temelji na takvom pitanju. Dakle, ono što se proučava jeste naše znanje o svijetu i pokušava se pokazati postojanje veze između naših iskaza o svijetu – koji sukladno postignućima logike mogu biti istiniti ili lažni – sa iskustvenim svijetom koji se u ovom kontekstu daje kao svijet činjenica u tom kontekstu postavljajući pitanja što jesu činjenice, što jeste vanjski svijet, što jeste naš kognitivni mehanizam koji nam daje mogućnost za takve iskaze..., stoga što Quine smatra kako takve probleme tradicionalna epistemologija ne rješava zbog toga se daje nužnim iste u konačnici riješiti zbog postavljanja epistemologije na čvrste temelje. I, takvo stanje stvari nagnalo je Quinea da postavi pitanje što je to što se može postići novo na polju epistemologije ne propadajući u slijepo slijeđenje pređašnjih pokušaja u odgovaranju na

pitanja što je epistemologija, a izgleda da se odgovor na takvo pitanje dao u teorijama vjerovatnoće iskaza koje odveć pretpostavljaju neko stanje stvari koje očekujemo u budućem vremenu i pri tom počivaju na osnovi methodske indukcije i verifikacije. Ovdje se, naivno, pretpostavlja kako smo u mogućnosti iskaze o svijetu potvrditi putem iskustva zbog čega slijedi i postavljanje krajnje očekivanoga pitanja o iskustvu tj., što je to iskustvo i na koji način ono jeste povezano s našim jezikom o svijetu!? Naime, riječ je o starome problemu koji postavlja pitanje: kako funkcionira prevođenje skupova osjetilnih senzacija u jedinice govora koje za nas imaju neko određeno značenje i pri čemu smo u mogućnosti takvo značenje prenijeti drugima!? Kao mogući odgovor Quine će stoga iznijeti shvatanje jezika povezano s bihevioralnim osnovama i uvjetima našega razvoja u društveno-kulturnoj sredini: naime, Quine će pokazati kako je jezik ono što se isprva uči u društvenoj sredini odgojem, odrastanjem, tradicijom..., a uz odsustvo povezivanja sa značenjem tj., s odsustvom povezanosti između iskaza ili riječi koju smo izrekli sa nekim predmetom ili skupom predmeta u iskustvu. Na tragu toga se ispostavlja kako jezik nije niti u bilo kojem slučaju neposredno priređen predmetu negoli da je riječ o povezivanju u društvenoj sredini. I, u tom smislu jezik se daje kao društveno umijeće koje biva razvijano u društvu, pa slijedom toga ne može biti istraživanja koje se bavi pronalaženjem iskaza koji potpuno ili vjerovatno odgovaraju stvarnom stanju stvari, ako smo mi ti koji ustvari, na neki način proizvodljno, utvrđujemo značenje iskaza. Nadalje, da bi pokazao kako je jezik zapravo stvar konvencije, ali koja je neodvojiva od uvjeta u kojima smo naučili jezik, Quine će pokazati kako ne postoji mogućnost radikalnog prijevoda između dva različita jezika analizom iskaza i uspoređivanjem logičkih struktura jezika: jer, oni nam ne osiguravaju to da ćemo mi referirati na iste stvari na koje referira i govornik drugog jezika stoga što su značenja iskaza uvjetovana na drugačije načine u našim kognitivnim šemama. I, ovo je svojevrsna dogma epistemologije – pretpostavka da su značenja neovisna od strukture jezika i da mi uspostavljamo vezu između značenja i iskaza, ali Quine pokazuje kako je besmisleno rješavati problem skepticizma na ovakav način stoga što ova i ovakva pretpostavka nije i ne može biti realna. Konačno, učenja koja izlaže Quine su usko povezana sa njegovim učenjem o epistemologiji i stoga nakon izloženih učenja Quine pravi okret ka naturaliziranoj epistemologiji držeći kako se pukim promatranjem stvarnosti i smatranjem da mi iskaze o svijetu stvarno izvodimo

iz realne veze između jezika i svijeta ne dokazuje da imamo znanje o svijetu niti da je epistemologija zasnovana na takvim temeljima uopće moguća i kao teorija.

I, zaključno, nakon uvoda u Quineova temeljna gledišta u ovom radu ćemo problematizirati obaranje dogmi empirizma, kritiku reduccionizma, logiku pozitivizma i atomizma, izlaganje holizma dokazujući da pobrojana učenja konstitutivno utječu na Quineov okret ka naturaliziranoj epistemologiji.

2. Quineova razračunavanja

Bilo bi zgodno raspravu otpočeti eksplikacijom Quineovoga razračunavanja s dogmama empirizma koji predmetno razračunavanje zapravo otpočinje ukazujući na razliku analitičko-sintetičkog² tragom Kantovih početnih postavki u njegovu glavnom djelu;³ i, zapravo, takvo što temeljeći na reduccionizmu – teoriji da je svaki iskaz podložan potvrđivanju i opovrgavanju. Naime, Quine dvije spomenute dogme empirizma smatra zapravo jednom istom dogmom koja je različito interpretirana.⁴ Iskaz je analitički kada je istinit na osnovu značenja i nezavisno od činjenica, a to znači da je analitički iskaz istinit u svim mogućim situacijama: i, na tom tragu Quine problematizira pojmove “značenje” i “analitički” ukazujući na razlikovanje između značenja i imenovanja stoga što se pokazalo da jezični pojmovi mogu imenovati istu stvar, a istodobno razlikovati se po značenju. Primjerice, takvo što je problematizirao Frege navodeći ‘zvijezda Zornjača’ i ‘zvijezda Večernjača’ gdje se ova dva pojma kao vlastite imenice odnose na istu stvar – planetu Veneru, a ipak nemaju isto značenje u govornoj situaciji (Frege je govorio o značenju vlastitog imena kao o predmetu koji je označen tim vlastitim imenom, ali je za njega značenje bilo ustvari smisao riječi).⁵ Naime, mogli bismo kazati kako se kontekstualno ova dva pojma ne javljaju u istom značenju: jer, značenje nije nipošto isto što i

² *Fil.*, analitični sudovi su oni sudovi u kojima se veza predikata sa subjektom zamišlja na osnovu identiteta, a sintetični sudovi su oni sudovi u kojima se ova veza zamišlja bez identiteta.

³ Usp. Kant, I. (1976), *Kritika čistog uma*, Beograd: BIGZ, str. 36–39.

⁴ O tome više: Broughton, L. M. (1974), “Quine and Two Dogmas of Empiricism”, *International Logic Review* 5:41–50.

⁵ Frege, G. (1999), *Osnove aritmetike i drug spisi*, Zagreb: Kruzak, str. 169.

referencija – uspostavljanje relacije sa predmetom; teorija značenja po Quineu se može baviti samo sinonimnošću jezičnih oblika i analitičnošću iskaza stoga što u svakom slučaju pojam značenja je problematičan na tragu toga što ga ne možemo definirati, te ga Quine odbacuje kao ‘nejasan posrednički entitet’. I, stoga, Quine analizira analitičke iskaze logike i pita se šta karakterizira ove iskaze kao analitičke tj., istinite u svim situacijama pokazujući kako se problem nalazi u drugoj klasi analitičkih izraza koji počivaju na sinonimnosti.

Nadalje, Quine smatra da se analitičnost iskaza ustvari temeljila na sinonimnosti koja je preuzela Leibnizov princip *salva veritate* – da istina jednog iskaza ostaje nepromijenjena u slučaju međusobne zamjene termina koji su sinonimni.⁶ Definicija sinonimnosti nam je dostupna kao izvještaj o upotrebi i mi u svakom slučaju razumijemo već na neki način pojam analitičnosti kada smo u stanju dijeliti iskaze na analitičke i sintetičke: ali, pitanje je zapravo odnosa između iskaza i jezika – analitičnost iskaza treba učiniti smisaonim za neki jezik; istina zavisi od jezika i vanjezičnih činjenica. Istinitost jednog iskaza može se razložiti na dvije komponente: činjeničke i jezičke komponente.⁷ Pod tom pretpostavkom izgledalo bi razložno da se iskazi sa nula činjenica smatraju analitičkim, ali razlika između analitičkih i sintetičkih iskaza još nije određena i ta razlika se pravi samo na osnovu jezičke komponente bez poveznice sa činjenicama. Pretpostavka da je takvo određenje uopće moguće jeste jedna neempirijska dogma empirista: jedno metafizičko ‘vjeruju’.⁸

Nadalje, jedna od osnova epistemologije je princip verifikacije koji je metoda empirijskog potvrđivanja ili opovrgavanja iskaza: jer, smatralo se da svaki iskaz koji je smisaon moguće je prevodiv u istinitost ili lažnost iskaza o neposrednom iskustvu. Analitički iskaz bi bio granični slučaj – on se potvrđuje u bilo kojim okolnostima. Naime, dogma redukcionizma počiva na pretpostavci da je svaki iskaz promatran izdvojeno od iskaza koji su mu slični uopće podložan potvrđivanju ili opovrgavanju:⁹ i, ova teorija naivno pretpostavlja neposredno odnošenje iskaza na iskustvo

⁶ O tome više: Castañeda, H. N. (1974), Leibniz’s Concepts and their Coincidence *Salva Veritate*, *Noûs* vol. 8, No. 4., str. 381–398.

⁷ Usp. Brandt, S. (2017), Sellars and Quine on Empiricism and Conceptual Truth, *British Journal for the History of Philosophy* 25 (1): 108–132.

⁸ Usp. Quine, W. V. O. (1951), *Two Dogmas of Empiricism*, *Philosophical Review* 60, str. 14.

⁹ *Ibidem*, str. 14.

gdje se svaki termin daje kao naziv za skup čulnih karakteristika zbog čega se pokazala neodrživom, a povezana je sa dogmom o jazu između sintetičkih i analitičkih iskaza – sve dok se smatra smislenim govor o potvrđivanju ili opovrgavanju jednog iskaza izgleda smisaon govor i o jednoj graničnoj vrsti iskaza koji se potvrđuju na prazno, u bilo kojim okolnostima, a to su analitički iskazi.¹⁰ Na tom tragu Quine drži kako iskazi ne mogu biti analizirani izvan konteksta cjeline jezika negoli samo u kontekstu cjeline jezika i uopće.

Nadalje, sintagma ‘logički pozitivizam’ skovana je unutar Bečkog kruga. Osnovni stavovi logičkog pozitivizma jesu: besmislenost iskaza metafizike, princip verifikacije, logički atomizam itd.¹¹ Jer, problem metafizičkih iskaza leži u tome što se – budući da metafizika ne podliježe zakonima ni metodama istraživanja prirodnih znanosti – njeni stavovi ne mogu verificirati. Logički pozitivisti tvrde da nemogućnost metafizike ne leži u prirodi naše spoznaje negoli u prirodi onoga što se može izreći. Razvoj moderne logike omogućio je nove odgovore na pitanje o validnosti i opravdanju metafizike stoga što je logička analiza stavova metafizike pokazala da su metafizički iskazi jednostavno besmisleni slijedom toga što ne podliježu kriteriju verifikacije – naime, ne može se utvrditi njihova istinosna vrijednost. Dakle: pokazalo se da su metafizički iskazi ustvari pseudoiskazi i stoga se daju s logičke tačke gledišta bezvrijednima za naše saznanje.¹² U tom smislu se sasvim

¹⁰ Ibidem, str. 17.

¹¹ Bečki krug je bio naziv za grupu znanstvenih teoretičara, matematičara i filozofa okupljenih oko figure Moritza Schlicka, koji je bio za katedrom pri bečkom sveučilištu za Induktivnu znanstvenu filozofiju. Filozofski pravac koji je ova grupa razvila naziva se logički pozitivizam ili logički empirizam. Članovi Bečkog kruga pored Schlicka bili su Carnap, Neurath, Waismann, Feigl, Hahn, Frank, Kraft, Menger, Gödel i Zilsel (uži krug), a neki od članova koji su im se privremeno pridruživali bili su Ayer, Nagel, Tarski, Quine (...). Ovaj pokret je djelovao od 1929. do 1936. godine kada je Moritz Schlick ubijen. Filozofija Bečkog kruga bila je pod utjecajem pozitivizma, simboličke logike i logičko-semantičke jezičke analize. Bečki krug se bavio filozofijom jezika koja je predstavljala polaznu tačku za istraživanje teorije znanja i teorije znanosti. Pokušavalo se utemeljiti pozitivističke iskaze o svijetu na znanstvenim činjenicama, kako bi se dokazalo da su naši iskazi o svijetu izvedeni iz osjetilnih senzacija istiniti. O tome više: Berčić, B. (2002), *Filozofija Bečkog kruga*, Zagreb: Kruzak.

¹² Usp. Deng, N. (2020), What Quine (and Carnap) Might Say About Contemporary Metaphysics of Time, u: *Quine, Structure, and Ontology*, Oxford: Oxford University Press, str. 280–297.

očitim daje zamijetiti kako je metoda verifikacije još jedan od temelja logičkog pozitivizma i ono što odlučuje o istinitosti ili lažnosti empirijskih propozicija jeste njihovo slaganje ili neslaganje sa stvarnošću. Proces verifikacije se objašnjava kao povezivanje iskaza sa stvarnošću ili sa činjenicama, a s druge strane određeni filozofi tvrde da se iskazi nikada ne mogu uspoređivati sa iskustvom, već samo sa drugim iskazima.¹³ Nadalje, utemeljitelj logičkog atomizma je B. Russell, a ovu teoriju je razvio Wittgenstein u svojem djelu *Tractatus Logico-Philosophicus*.¹⁴ Osnovna teza logičkog atomizma jeste da su iskazi jedinice značenja koje mogu biti potvrđene u iskustvu (svijetu). Russell govori o logičkim atomima svijeta, a Wittgenstein o slici svijeta koja se može načiniti iskazivanjem atomskih činjenica u atomskim propozicijama i međusobnim povezivanjem sa jezičnim operatorima: “Činjenice u logičkom prostoru jesu svijet. Svijet se raspada na činjenice”¹⁵¹⁶ ili “Mi pravimo sebi slike činjenica – slika predstavlja stanje stvari u logičkom prostoru, postojanje i nepostojanje stanja stvari. Slika doseže do stvarnosti.”¹⁷¹⁸ Zapravo, temeljno jeste to da se smatra kako se svaki iskaz može analizirati neovisno od drugih iskaza o svijetu budući su oni međusobno neovisni kao što je svijet skup međusobno neovisnih činjenica. I, Quineova kritika je usmjerena na pozitivističko shvatanje znanja. Poziciju o iskazima kao jedinicama značenja Quine će kritizirati te će u opreci sa njom formirati svoju holističku teoriju značenja.

3. Quinova kritika

Konačno, Quine u *Dvije dogme empirizma* govori kako je besmisleno govoriti o iskazima kao jedinicama značenja jer oni nisu međusobno neovisni niti se mogu izolirati iz svijeta. On navodi kako smo i time što smo uzeli iskaze za jedinice skućili svoj prostor. Jedinica empirijskog značenja jeste cijela nauka: “Cjelokupnost naših takozvanih znanja ili

¹³ O tome više: Isaacson, D. (2004), *Quine and Logical Positivism*, u: *Cambridge Companion to Quine*. Cambridge: Cambridge University Press, str 214–269.

¹⁴ Wittgenstein, L. (1987), *Tractatus Logico-Philosophicus*, Sarajevo: Svjetlost.

¹⁵ Ibidem, str. 27.

¹⁶ Die Tatsachen im logischen Raumsind die Welt. Die Weltzerfalltin Tatsachen.”

¹⁷ “Wirmachenuns Bilder der Tatsachen. Das Bild stellt die Sachlagen im logischen Raume, das Bestehen und Nicht bestehen von Sachverhalten vor.”

¹⁸ Ibidem, str. 35.

vjerovanja, počevši od najprostijih geografskih i povijesnih činjenica, do najdubljih zakona atomske fizike, pa čak i čiste matematike i logike, predstavlja ljudsku tvorevinu koja se samo po svojim obodima dodiruje sa iskustvom.”¹⁹ ²⁰ To znači, da je čitav sustav ljudskog znanja poput sustava koncentričnih krugova; na obodu su rečenice motrenja koje su najbliže iskustvu, na pola puta do središta su teorijski iskazi, a u samom središtu su općevaljani, apstraktni sudovi matematike i logike. Zapravo, naše znanje nikada ne može biti izdvojeno iz ove povezanosti iako ga mi možda tako promatramo.

Ovo dalje znači da je bilo koji iskaz u sustavu znanja povezan sa svim ostalim iskazima u sustavu na jedan određeni način. I, Quine objašnjava: sukob sa iskustvom na periferiji izaziva prilagođavanje u unutrašnjosti polja. Dakle, ako promijenimo iskaz na osnovu nekog novog iskustva to zahtijeva da se za neke naše iskaze ponovno izvrši preraspodjela istinosnih vrijednosti. Takvo ponovno procjenjivanje drugih iskaza povlači ponovno procjenjivanje drugih iskaza koji su u logičkoj vezi sa prvim iskazima i taj proces se odražava na čitavu mrežu znanja. U ovoj promjeni iskazi koje ćemo preformulirati nisu određeni iskazi tj., mogu biti bilo koji iskazi iz našeg polja znanja koje moramo ponovno procijeniti u svjetlu bilo kojeg suprotnog pojedinačnog iskustva, ali ne postoje pojedinačna iskustva koja bi bila povezana sa bilo kojim pojedinačnim iskazima u unutrašnjosti polja osim na posredan način na osnovu ravnoteže koja se tiče polja kao cjeline. U osnovi, mi biramo koje ćemo iskaze izabrati za preformulaciju! I, ovim Quine pokazuje da ne postoji način da izoliramo iskaze iz svijeta odnosno krugova našeg znanja koji su međusobno povezani: mi ne opažamo od prvog momenta mogućnosti opažanja nikakva značenja ni spoznaje po sebi o kojima bismo mogli izreći iskaze. Iskustvo nije skup neposrednih činjenica koje se same povezuju sa riječima koje mi izgovaramo – takve veze jednostavno nema. Iskazi o svijetu su nastali u jeziku koji je proizveden, ne otkriven, a naš sistem znanja pogotovo nije u neposrednoj vezi sa iskustvenim faktima budući je uvjetovan zakonima i istinama logike

¹⁹ Usp. Quine, W. V. O. (1951), *Two Dogmas of Empiricism*, *Philosophical Review* 60, str. 39.

²⁰ “The totality of our so-called knowledge or beliefs, from the most casual matters of geography and history to the profoundest laws of atomic physics or even of pure mathematics and logic, is a man-made fabric which impinges on experience only along the edges.”

i matematike koji sami nisu iskustveni. I to da su osnovne zakonitosti logičkog razmišljanja otkrivene najkasnije može nam dati do znanja da nam se u iskustvu ne javlja ono što je primarno nego je ono što nam se javlja sama periferija onoga što možemo znati.

Na koji način verificiramo iskaze koji su na ovaj način uvjetovani velikim brojem drugih iskaza? Ako želimo da verificiramo jednu propoziciju, moramo kao što je već objašnjeno postaviti zahtjev za verifikacijom izvjesnog broja propozicija povezanih sa tom propozicijom: jer, Quine neće u potpunosti odbaciti metodu verifikacije, ali će ublažiti zahtjeve za verificiranjem.

Quine navodi kako je zbog navedenih razloga besmisleno govoriti o analitičkim i sintetičkim iskazima stoga što u sustavu iskaza svaki iskaz se može smatrati istinitim pod bilo kojim okolnostima ukoliko se na drugim mjestima u sustavu izvrše dovoljno drastične izmjene bez obzira koliko se on nalazio blizu periferiji. Naime, mogu se izmijeniti i stavovi u samom središtu polja. I, ovdje će Quine preuzeti Deweyjevo shvatanje logike kao progresivne discipline koja počiva na analizi najboljih metoda istraživanja koje postoje u datom vremenu:²¹ holizam postavlja istinu jedino kao cjelinu i ovu cjelinu možemo prikazati kao kontinuitet iskustva. Quine će u razradi svog holističkog stanovišta pokazati zašto je nemoguće radikalno prevesti jedan jezik u drugi, zatim koje su poteškoće analiziranja jezika njegovim rezanjem na iskaze ili dijelove iskaza, te će pokazati kako značenje rečenice (jezičnih izraza) ovisi o cjelini jezika. Naime, Quine će pokazati kako su velike cjeline jezika nesumjerljive tako da je svaki naš pokušaj prijevoda podložan ontološkom relativizmu. Quine preuzima i bihevioralni pristup učenja jezika što pokazuje na primjeru ontogeneze referencije, kako dijete uči jezičke izraze bez znanja o tome na šta se oni odnose, tj., na šta referiraju, sistemom nagrađivanja.

Učenje jezika je učenje o tome na šta referira govornik kojega slušamo dok usvajamo jezik kada koristi određeni termin. To je složen proces, koji se sastoji od dva momenta:

1. moment je biti upoznat s načinom zvučenja riječi;
2. moment je biti sposoban reproducirati ga.

Tako, prvi moment se postiže promatranjem i imitiranjem ponašanja

²¹ Dewey, J. (1962), *Logika: teorija istraživanja*, Beograd: Nolit, str. 70.

drugih ljudi, a drugi moment se sastoji u znanju o načinu upotrebe riječi. Quine kaže kako prve rečenice što smo ih naučili su naučene kao cjeline, pri čemu neke od tih rečenica predstavljaju cjelinu od jedne riječi (kao što je npr., ‘jao’, ‘ruka’, ‘noga’). I ako se govori o učenju nove riječi, to je ustvari samo usvajanje upotrebe riječi unutar konteksta, putem učenja preko primjera i analogije, dakle unutar neke cjeline značenja – koje se ovdje javlja kao način upotrebe za nas.²² Primjer: prijedloge, veznike i mnoge druge riječi učili smo nužno samo u kontekstu i nastavljamo ih koristiti po analogiji s načinima koje smo vidjeli da se javljaju u prošlim rečenicama: jer, primjerice još jedan od načina usvajanja nove riječi (crveno) je opis određenog predmeta koji također ovisi o kontekstualnoj upotrebi. Pitanje referencije u početku se javlja kao pitanje našeg razumijevanja samih predmeta i pitanje razumijevanja šta teorija kaže o njima. Quine pokazuje kako se u nekim slučajevima kao načini razumijevanja samih predmeta javljaju samo analogije koje nekada možemo razumjeti, a nekada moramo prihvatiti ono što teorija o tim predmetima kaže o njima: “U svakom slučaju, riječi imaju značenje samo zato što je njihova upotreba u rečenicama uvjetovano povezana s osjetilnim podražajem, verbalnim ili nekim drugim. Svaka realistička teorija dokazivanja morala bi biti neodvojiva od psihologije podražaja i reakcije pri primjeni na rečenice.”^{23 24}

Quine kaže kako mi učimo povezivati riječi s riječima i sa drugim podražajima tako da odatle nastaje naš govor o stvarima koje mi onda ne razlikujemo od istine o svijetu. Kasnije riječi povezujemo s određenim podražajnim značenjima koje smo naučili povezivati sa riječima. Na početku samog procesa učenja je teško razabrati koji je od svih podražaja koje primamo tokom izgovaranja riječi od strane govornika relevantan za tu određenu riječ. Potrebno je dosta vremena i načina upotrebe kako bi se usvojila primjena određene riječi. Mi se tu kao pojedinci oslanjamo na neku unutrašnju šemu povezivanja i na vlastite dispozicije slaganja ili neslaganja. Na tom tragu, negirajući mogućnosti radikalnog

²² Usp. Quine, W. V. O. (1960), *Word and Object*, New York: The Technology Press of The Massachusetts Institute of Technology, str. 84 i dalje.

²³ Ibidem, str. 16.

²⁴ “In either event, words mean only as their use in sentences is conditioned to sensory stimuli, verbal and otherwise. Any realistic theory of evidence must be in separable from the psychology of stimulus and response, applied to sentences.”

prevođenja kako bi dokazao da se cjelina jezika ne može razložiti na dijelove i na taj način imati vlastito značenje Quine objašnjava kako su koraci ka prevođenju ustvari analitičke hipoteze: onaj koji se bavi takvim hipotezama analizira dijelove jezika i strukture iskaza vlastitog jezika te pronalazi slične obrasce u jeziku koji prevodi uspoređujući ih i pokušava ih izjednačiti. I, to ne uspijeva u potpunosti stoga što se dispozicije za slaganje ili neslaganje sa određenim rečenicama prilikom reagiranja na prisutan podražaj razlikuju u osobi analitičara i u osobi (uzmimo za primjer) domoroca. Klasični Quineov primjer je ‘gavagai’:²⁵ situacija je sljedeća: Domorodac prilikom boravka na otvorenom uzvikne ‘gavagai’ i mi nemamo pojma na šta se ta riječ odnosi da bi promatranjem ustanovili da domorodac koristi riječ ‘gavagai’ kada se u vidokrugu pojavi zec koji trči i takva situacija imenovanja se dešava uzastopno dok jednog dana domorodac ne uzvikne neku drugu riječ kada zec protrči, pa na koji način mi tada možemo uopće znati da se riječ ‘gavagai’ odnosila na zeca jer ukoliko se odnosila na zeca postavlja se pitanje da li se odnosila na vrstu zeca ili neko njegovo svojstvo prema kome je on dobio ime ili na zeca koji trči!? Na primjeru predmetne riječi Quine pokazuje da mi uopće ne možemo preuzeti cjelinu značenja drugog jezika unatoč našim pokušajima da je obrazujemo iz dijelova shodno tome što jednostavno nemamo jednake dispozicije. I, takve dispozicije izrastaju u našem organizmu u usađenim obrascima ponašanja, mišljenja, povezivanja: jer, mi značenje riječi moramo pretpostaviti. Vremenom će analitičar doći do sinonimnosti, ali do jednakog značenja po Quineu nikada neće biti u mogućnosti da dođe.

I, još jedan primjer o problematici značenja sa aspekta gramatičara i leksikografa: na koji način oni uspostavljaju odnos prema značenju kada imaju samo forme jezika i oslanjajući se na pripadnost morfema i fonema klasa, te na pronalaženje sekvenci dovoljnih za određenje sinonimnosti?²⁶ Gramatičar se bavi proučavanjem kratkih formi jezika i zakona njihovih povezivanja (specificiranjem klase značajnih sekvenci za dati jezik) dočim se leksikograf bavi specificiranjem klase parova zajedničkih sinonimnih sekvenci za dati jezik, ili možda, nekoliko

²⁵ Ibidem, str. 32.

²⁶ Usp. Quine, W. V. O. (1963), *From a logical point of view*, New York, Hagerstown, San Francisco, London: Harper Torchbooks, str. 47–65.

jezika.²⁷ Naime, baveći se jezičnim formama i njihovim uklapanjem u skupove po nekim zadatim pravilima oni moraju pretpostaviti da te jezičke forme imaju značenja: budući da oni žele učiniti svoj predmet istraživanja objektivnim – oni moraju pretpostaviti neki pojam značenja kako bi mogli pronaći forme koje su validne za jezik. Dakle, oni se ne odmiču od starog pojma značenja budući da moraju pronaći validne sekvence za uspoređivanje. Pa, ipak, zadaća leksikografa i gramatičara u prijevodu bi se sastojala u pronalaženju nukleusa jezika kao polaznih tački istraživanja od kojih bi se dalje razvijala njihova teorija nizom tragova i naslućivanja. Zaključno, nema odvajanja jezika od ostatka svijeta barem što se tiče govornika. I, osnovne razlike u jeziku su povezane sa razlikama u načinu na koji govornici artikuliraju sam svijet ustvari i svojstva, vrijeme i prostor, elemente, sile, duhove itd.²⁸

Quineova kritika pozitivizma sastojala se ustvari samo u tome da se kao jedinica značenja ne može uzeti jedan iskaz izdvojen iz cjeline, pa stoga Quine navodi kako je čovjek u stanju da konstantno slama svijet na stvari.

4. Quinov okret ka naturaliziranoj epistemologiji

Na početku eseja o ontološkoj relativnosti Quine govori o tome kako je vezan za Deweyja naturalizmom: “Sa Deweyjem držim da su znanje, um i značenje dio istog svijeta s kojim imaju veze, i da trebaju biti proučavani u istom empiričkom duhu koji animira prirodne znanosti. Tu nema mjesta za prijašnju filozofiju.”²⁹ ³⁰ Dakle, Quine preuzima Deweyevu definiciju značenja koja govori o tome kako značenje nije psihička egzistencija nego primarno svojstvo ponašanja. I, na tom tragu, u eseju *Naturalizirana epistemologija* Quine komentira kako je kartezijanska potraga za izvjesnošću bila udaljena motivacija epistemologije, te se zbog toga epistemologija pokušala zasnovati na temeljima matematike koja

²⁷ Usp. ibidem, str. 49.

²⁸ Usp. ibidem, str. 61.

²⁹ Quine, W. V. O. (1969), *Ontological relativity and other essays*, New York: Columbia University Press, str. 26.

³⁰ “With Dewey I hold that knowledge, mind, and meaning are part of the same world that they have to do with, and that they are to be studied in the same empirical spirit that animates natural science. There is no place for a prior philosophy.”

slovi za sigurnu znanost:³¹ ali, takav zahtjev za potpunim autoritetom kao u matematici bio je izgubljen slučaj kao i nada da se matematičkim istinama da potencijalna očiglednost elementarne logike.³² Stoga, Quine se pita čemu pokušaji racionalne rekonstrukcije epistemologije u vidu pokušaja prevođenja fizikalnog jezika u logičke forme ukoliko sliku o svijetu gradimo jedino preko stimulacije osjetilnih receptora tj., zašto da se ne zadovoljimo psihološkim objašnjenjem da bi vidjeli kako se uopće odvija ova konstrukcija: jer, Quine smatra kako epistemologija treba novi pristup predmetu svojega proučavanja ukoliko želi razumjeti odnos između znanosti i promatranja!?! Drugim riječima: bolje da otkrijemo kako se znanost zapravo razvija negoli da proizvodimo fiktivne strukture koje bi tome bile slične.

I, razmatranje problema prevođenja o kojemu Quine govori na više mjesta u svojim radovima i ovdje se pokazuje kao aktualno: naime, Quine pokazuje nemogućnost epistemološke redukcije svake rečenice u promatrački i logičko-matematički koncept. Primjer za takvo stanje stvari bio bi pronalaženje dvije cjeline prevođenja u jeziku koje bi izražavale isti smisao, ali bi se odlučili za jednu cjelinu iako ne znamo koja bi od njih bila istinitija. Metoda verifikacije u iskustvu ovisi o našem empirijskom konceptu značenja, a taj empirijski koncept značenja opet je uvjetovan onim što smo naučili povezivati učeći jezik kroz odgoj, obrazovanje, tradiciju. I, tako, Quine smatra da epistemologija ukoliko želi

³¹ I, zapravo, cjelokupna novovjekovna znanost temelji se na ovakvoj postavci koju je značajnije utemeljio Immanuel Kant u svojem glavnome djelu tj., kako metafizika može postati znanost ukoliko već pretendira na mjesto znanosti jeste samo ukoliko postigne onu vrstu izvjesnosti kakvu posjeduje prirodoslovlje poput matematike ili prirodne znanosti, a sve na tragu toga da metafizika prestane biti poligon za svakojake igrarije u kojima svako može govoriti što želi bez bojazni da će u konačnici biti uhvaćen u laži što u prirodoslovlju nije moguće jer ukoliko bi neko iznosio neistinite tvrdnje, primjerice u matematici, vrlo lahko bi se moglo provjerom dokazati krivost njegovih navoda ili eksperimentom u prirodnoj znanosti. U tom smislu Kant je, iako ne upotrebljavajući pojam epistemologija, postavljanjem pitanja 'šta mogu da znam' postavio i temeljno pitanje epistemologije povezujući odgovor na to pitanje sa prirodoslovljem i prije svega matematikom i prirodnom znanošću, ali i logikom koja se smatra završenom. Drugim riječima, sve druge pretendence na status znanosti imale bi se ravnati spram matematike i prirodne znanosti u svojoj izvjesnosti ukoliko bi željele zavrijediti takav položaj u sustavu znanosti ili jednostavno ostati izvan njega ...

³² Usp. Quine, W. V. O. (1969), *Ontological relativity and other essays*, New York: Columbia University Press, str. 74.

krenuti dalje mora krenuti iz novog i pročišćenog statusa: Quine navodi kako epistemologija spada u poglavlje psihologije i stoga u poglavlje prirodoslovlja – Ona proučava prirodni fenomen koji je fizički ljudski subjekt. Ovaj ljudski subjekt je prihvatio određeni eksperimentalno kontrolirani ‘input’ i u cjelini vremena subjekt dostavlja kao ‘output’ opise trodimenzionalnog izvanjskog svijeta i njegove povijesti.³³

Tradicionalna epistemologija se trudila povezati sa znanošću na način da je nekako konstruirala iz svojih temelja, ali epistemologija ne obezbjeđuje neovisno stanovište za vrednovanje empirijske znanosti negoli umjesto toga empirijska znanost obezbjeđuje okvir za razumijevanje empirijskog znanja uključujući i empirijsko znanje koje pružaju empirijske znanosti. Ovakvi stavovi predstavljaju revolucionarno jezgro Quineove koncepcije naturalizirane epistemologije.³⁴ Nova epistemologija se sadržava u znanosti i nema potrebe za zahtjevima koje je postavljala tradicionalna epistemologija: dakle, Quine drži kako se nova epistemologija spaja sa psihologijom kao i sa lingvistikom u konačnici.

5. Zaključni govor

Quine je odredio poziciju epistemologije kao područje istraživanja jezika; odnosno, kao istraživanja veze između jezika i svijeta putem naših iskaza: naime, Quine smatra kako se naturalistički orijentiran filozof nužno bavi pitanjima analize jezika u cilju da objasni način na koji naš govor o stvarima nastaje. U tom smislu zamjećujemo kako je Quine zastupao poziciju realista stoga što je vjerovao da svijet postoji, ali područje proučavanja mehanizma prevođenja zvukova u jezik Quine će smjestiti u područje psihologije. Quine ne želi negirati potrebu za epistemologijom uopće: ona nam je potrebna stoga što je naše znanje u osnovi uvijek empirijsko i ne možemo odvojiti naše mišljenje od našega ili bilo kojega tijela – što je bio uzaludan pokušaj stare filozofije i empirizma. Drugim riječima: mi smo kao organizmi funkcionalni jedino kao cjelina tj., kao pripadnici biologije i kulture na taj način podjednako uvjetovani objema sferama u procesu vlastitog razvoja; učenje jezika i njegovo razumijevanje jeste jednako i biološki i proces kulture. I, ne

³³ Ibidem, str. 82.

³⁴ Usp. Roger, F. G. Jr. (2004), *The Cambridge Companion to Quine*, Cambridge: Cambridge University Press, str. 20.

samo to, nego Quine prikazuje pojmovnu mrežu našeg znanja koje je sastavljeno od tri različita područja koja se unutar krugova sadržavaju i na taj način izražavaju mreže znanja koje nikada ne može biti samo znanje o iskustvenim fenomenima ili čisto teorijsko znanje apstraktnih entiteta matematike i formi logike ili sadržano u opažajnim rečenicama. Naše partikularno znanje je uvijek dio veće cjeline pretpostavljenih stavova koje mi implicitno koristimo kada izgovaramo iskaze o svijetu. I, zato je značenje riječi i iskaza moguće odrediti samo u kontekstu cjeline jezika, a jezik o svijetu nije determiniran svojom vezom sa iskustvom, već je on u živom procesu intersubjektivnog razvoja i potvrđivanja. Zaključno, na ovakav način, ovdje je i dokazana postulirana hipoteza koja se ogledala u dokazivanju da Quineovo učenje o epistemologiji jeste rezultanta drugih Quineovih učenja poput učenja o obaranju dogmi empirizma, kritici redukcionizma, logici pozitivizma i atomizma, izlaganju holizma pri čemu su se pobrojana Quineova učenja dala kao konstitutivna za Quineov okret ka naturaliziranoj epistemologiji. Također, ostvaren je i krajnji cilj, a to je izlaganje osnovnih značajki Quineovih učenja dovodeći ih u vezu s Quineovim učenjem o epistemologiji sāmoj.

Literatura:

1. Broughton, L. M. (1974), "Quine and Two Dogmas of Empiricism", *International Logic Review* 5.
2. Berčić, B. (2002), *Filozofija Bečkog kruga*, Zagreb: Kruzak.
3. Brandt, S. (2017), "Sellars and Quine on Empiricism and Conceptual Truth", *British Journal for the History of Philosophy* 25.
4. Castañeda, H. N. (1974), "Leibniz's Concepts and their Coincidence *Salva Veritate*", *Noûs* vol. 8, No. 4.
5. Dewey, J. (1962), *Logika: teorija istraživanja*, Beograd: Nolit.
6. Deng, N. (2020), "What Quine (and Carnap) Might Say About Contemporary Metaphysics of Time", u: *Quine, Structure, and Ontology*, Oxford: Oxford University Press.
7. Frege, G. (1999), *Osnove aritmetike i drugi spisi*, Zagreb: Kruzak.
8. Isaacson, D. (2004), "Quine and Logical Positivism", u: *Cambridge Companion to Quine*, Cambridge: Cambridge University Press.
9. Kant, I. (1976), *Kritika čistog uma*, Beograd: BIGZ.
10. Roger, F. G. Jr. (2004), *The Cambridge Companion to Quine*, Cambridge: Cambridge University Press.
11. Wittgenstein, L. (1987), *Tractatus Logico-Philosophicus*, Sarajevo: Svjetlost.

12. Quine, W. V. O. (1951), "Two Dogmas of Empiricism", *Philosophical Review* 60.
13. Quine, W. V. O. (1960), *Word and Object*, New York: The Technology Press of The Massachusetts Institute of Technology.
14. Quine, W. V. O. (1963), *From a logical point of view*, New York, Hagerstown, San Francisco, London: Harper Torchbooks.
15. Quine, W. V. O. (1969), *Ontological relativity and other essays*, New York: Columbia University Press.
16. Quine, W. V. O. (1969), *Ontological relativity and other essays*, New York: Columbia University Press.

Constitution of epistemology in the works of W. V. O. Quine

Abstract

In this paper we will problematise basic teachings presented in the work of W. V. O. Quine, linking them with Quine's understanding of epistemology in such way that Quine's overthrow of dogmas of empiricism, critique of reductionism, logic of positivism and atomism, exposition of holism constitutive influence and turn to epistemology. In this regard, the hypothesis of this paper is reflected in proving that Quine's teaching on epistemology is the result of other Quine teachings, with other Quine teachings being given as constitute for teaching on epistemology itself. Finally, the ultimate goal of this paper is to set out the basic features of Quine's fundamental teachings and to relate them to Quine's teachings on epistemology, seeking to make such connection ultimately explicit.

Key words: Quine, dogmas, empiricism, reductionism, positivism, atomism, epistemology.